

УДК 338.48:6:32

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ТУРИЗМ ЯК РЕЗЕРВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Наталія Дністрянська

*Національний університет “Львівська політехніка”,
вул. Генерала Чупринки, 130, 79057, м. Львів, Україна*

Етнографічний туризм розглядають як надання туристичних послуг на основі залучення привабливих елементів традиційної культури і побуту етнографічних груп якогось народу. Українські Карпати мають великий потенціал етнографічних ресурсів, який формують матеріальні і духовні складові традиційної культури українського населення. Зосередження ресурсів етнографічного туризму є суттєво диференційованим за такими етнографічними районами, як Гуцульщина, Бойківщина та Лемківщина. Найліпше збереженими, упорядкованими й інформаційно актуалізованими є ресурси етнографічного туризму гуцульського етнографічного району, на засадах використання яких формуються Верховинсько-Криворівненський, Косівський, Яремчанський, Вижицько-Путильський та Рахівсько-Ясінський туристичні кластери. Найбільшим центром розвитку етнографічного туризму в бойківському етнографічному районі є м. Турка. Основою етнографічного туризму в межах Лемківщини може стати проведення етнофестивалів. Перспективи етнографічного туризму в Українських Карпатах залежатимуть від його кооперації з іншими видами туристичної діяльності – активним спортивно-оздоровчим туризмом, екотуризмом, агротуризмом.

Ключові слова: етнографічний туризм, туристичні ресурси, Українські Карпати, етнографічні райони, туристичні кластери.

Гірські карпатські райони України є сьогодні переважно депресивними територіями, що має низку передумов (суспільно-географічна периферійність, недостатній розвиток транспортної та інженерної інфраструктури, низький рівень промислового й агропромислового розвитку та ін.). Тому логічним є те, що в пошуках перспектив економічного піднесення мешканці гірської місцевості звертають увагу на можливості активізації рекреаційного господарства та розвитку туризму в цьому регіоні.

З урахуванням насамперед природних переваг з кінця ХХ ст. в Українських Карпатах почав інтенсивно розвиватися активний гірський спортивно-оздоровчий туризм, який іноді поєднується з пригодницьким (екстремальним) туризмом, екотуризмом, а також з пізнанням унікальності природних карпатських краєвидів. Водночас гірські карпатські райони виділяються значними ресурсами для розвитку інших видів туризму, насамперед етнографічного. Поняття етнографічного туризму ще недостатньо розроблене в науковій туристознавчій літературі. Уживанішим є поняття етнічного туризму, який дуже часто неправомірно звужують до відвідувань туристами місць свого історичного проживання [3], тобто до ностальгійних мотивів, які справді є суттєвими, та аж ніяк не єдиними, адже здебільшого в організації етнічного туризму вирішальними є пізнавальні чинники. Часто поняття етнічного й етнографічного туризму ототожнюють. Проте з огляду на семантику лексем “етнічний” та “етнографічний”, зазначимо, що ці поняття є взаємопов’язані, однак їх все ж треба розрізняти, розглядаючи етнічний туризм як ширше поняття, яке стосується використання в туристичній діяльності культурних

ресурсів різних народів (наприклад, у Закарпатті традицій і етнічних українців, і угорців, і ромів, і румунів та ін.), а етнографічний туризм – як надання туристичних послуг на засадах залучення атрактивно-значущих елементів традиційної культури і побуту етнографічних груп якогось одного народу (наприклад, таких карпатських етнографічних груп українського народу, як бойки, гуцули, лемки). Отже, етнографічний туризм за певних умов можна розглядати як складову етнічного туризму, який не вичерпується етнографічними аспектами, а може ґрунтуватися і на порівняльному пізнанні різних модерних національних культур. За метою етнографічний туризм, як і етнічний, має насамперед пізнавальний характер, проте може включати і ностальгійні аспекти. Цей вид туризму можна вдало поєднувати з екотуризмом та сільським туризмом, що є сприятливою передумовою для формування різних туристичних кластерів.

Передумови розвитку етнографічного туризму в Українських Карпатах вже частково відображені в публікаціях О. Бергхауера, Ж. Бучко, І. Бочана, В. Великочия, А. Гаврилюк, В. Рожної, Н. Терес, Д. Фодора, В. Шикеринця та інших, однак переважно в контексті розвитку цього виду туризму в інших регіонах України та світу загалом. Водночас важливо зосередити увагу на перспективах розвитку етнографічного туризму саме в карпатській гірській місцевості, враховуючи посталі перед нею соціально-економічні та інфраструктурні виклики. Наше завдання – порівняльний аналіз туристично-ресурсної бази етнографічних районів Українських Карпат, виділення точок зростання та загальних перспектив розвитку етнографічного туризму в Українських Карпатах, визначення можливості формування туристичних кластерів на основі цього виду туризму.

Ресурсна база етнографічного туризму загалом є доволі широкою й охоплює різнобічні як матеріальні пам'ятки традиційної культури етнографічних груп (житло, сакральні споруди, одяг, предмети побуту, кухня, художні промисли й інші елементи традиційного господарства), так і духовні (особливості діалекту, звичаї, традиції, визначні історичні місця, фольклор (пісні, легенди, танці та ін.). Важливою особливістю ресурсів етнографічного туризму, яку доцільно використовувати в процесі організації туристичної діяльності, – це можливість їхнього примноження через організацію систематичної пошукової роботи, створення нових музеїв, мистецьких колекцій, пам'яток, відтворення етнографічної ситуації минулого та проведення різних етнокультурних заходів.

В Українських Карпатах ресурси етнографічного туризму достатньо добре збережені безпосередньо на місцевості та у вигляді музейних експозицій. Українська карпатська традиційна культура вирізняється унікальністю і є водночас складовою української культурної спадщини загалом. Важливо, що багато етнографічних артефактів туристичного значення описано в популярній та фаховій етнографічній літературі й відображено в картографічних виданнях, що, однак, не знімає потреби їхньої детальнішої інвентаризації та ширшого представлення. Попри етнокультурну єдність, помітними є й окремі її районні відмінності. Відповідно, і зосередження ресурсів етнографічного туризму є суттєво диференційоване за такими етнографічними районами, як Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина, які вирізняються самобутніми рисами, проте межі між якими мають перехідний характер. У ході оцінювання й використання ресурсів етнографічного туризму необхідно також враховувати історико-географічні відмінності буковинської, галицької та закарпатської частин Українських Карпат.

Сьогодні найліпше збережені, упорядковані й інформаційно актуалізовані ресурси етнографічного туризму Гуцульщини, яка займає таку територію: в межах історичної Галичини – більшої частини сучасних Верховинського і Косівського р-нів, територію

Яремчанської міськради, у межах історичної Буковини – Путильського, частини Вишніцького р-нів, у межах історичної Закарпатської України – більшу частину Рахівського р-ну. Через перехідний характер етнографічних меж елементи гуцульської етнографічної культури поширені і в деяких суміжних адміністративних районах – Коломийському та Надвірнянському. Поза межами України гуцули ще проживають у Румунії (у Мармароському і Сучавському повітах).

Яскрава самобутність гуцулів зумовлена низкою чинників, зокрема, особливостями розміщення в найвищій частині Українських Карпат (це Горгани, Чорногора, Свидовець, Гуцульські Альпи, Чивчини), яка мало придатна до землеробства, тому провідним заняттям гуцулів було багате на традиції скотарство. Мальовничі природні краєвиди цього етнографічного району, наявність пам'яток природи й природоохоронних територій дають змогу поєднувати етнографічний туризм з іншими, насамперед активними, видами туризму.

З огляду на добре виражену самобутність та естетичну цінність предметом туристичної атракції можуть бути всі складові традиційної культури гуцулів. Насамперед це стосується гуцульського житла – гражди – як особливої садиби, яка охоплює комплекс житлових і господарських споруд, які об'єднані в замкнутий двір з високою загорожею. Особливості такого двору зумовлені певною віддаленістю й ізольованістю гуцульських садиб і, відповідно, потребами безпеки. Сьогодні, на жаль, таких класичних садиб збереглося мало. У природних умовах – це три гражди в с. Криворівня Верховинського р-ну та його околицях. Зберігаються ще такі садиби в музеях-скансенах Києва, Львова та Коломиї. Гражда як унікальний культурний об'єкт може бути і місцем демонстрації інших елементів гуцульської матеріальної культури, безпосереднього виробництва гуцульських народних художніх виробів чи організації фольклорних етнографічних заходів, тому в більшості таких садиб облаштовано приватні етнографічні музеї.

Значну культурну, а також туристичну цінність, мають традиційні гуцульські церкви, які також виділяються самобутністю архітектури, будівництва, досконалістю пропорцій і довершеністю форм. Деякі з таких храмів є визнаними історичними пам'ятками. Це, зокрема, церква в с. Криворівня (1719), Троїцька церква в Микуличині (1868), Церква Вознесіння Господнього в селищі Ясіня (1824 р., дзвіниця 1813 р.), Церква Різдва Богородиці у Ворохті (друга половина XVIII ст.), а також церкви в м. Яремча, с. Черганівка [4, с. 57].

Сьогодні чи не найбільш привабливими для туристів є художні промисли (художнє ткацтво й вишивка, різьба на дереві, художня кераміка, оброблення шкіри й металу), поширені по всій території Гуцульщини [5]. Найбільшим центром розвитку гуцульського прикладного мистецтва є Косів і Косівський р-н, де діють Косівський інститут прикладного й декоративного мистецтва та Яворівський центр народного мистецтва “Гуцульська гражда”, а також Вишніця, де функціонує Вишніцький коледж прикладного мистецтва імені В. Ю. Шкрібляка. Цікаві колекції різних гуцульських мистецьких виробів зосереджені в етнографічних музеях Криворівні, Лазещини, Яремчі, Верховини, Косова.

Надзвичайно багатим і різноманітним є фольклор гуцулів, який, попри домінування загальноукраїнського і загальнокарпатського компонентів, поєднує і унікальні праслов'янські, південнослов'янські складові, а також окремі романські й тюркські елементи. Великі можливості гуцульського фольклору і традиційної кухні відкриває проведення різних етнофестивалів, зокрема, в Рахові, Шешорах, Космачі, Лазещині, Надвірній.

У межах Гуцульщини є широкі можливості кооперації етнографічного туризму з іншими видами туристичної діяльності, насамперед з огляду на розміщення тут курортів “Буковель”, “Драгобрат”, “Яблуниця”, “Ворохта”, “Рахів”, “Яремча”, “Ясіня”, а також широкої мережі агроосель сільського туризму. Розвиток різних галузей туристичної діяльності, забезпечуючи основні надходження до бюджету місцевих громад, сприяв і сприяє розширенню інфраструктури туризму зокрема, а також поліпшенню транспортної та інженерної інфраструктури регіону загалом.

З огляду на сучасний стан збереження етнографічних артефактів, інфраструктурне забезпечення, поширення закладів розміщення в межах Гуцульщини є всі підстави для формування на основі етнографічного туризму та в кооперації з іншими видами туристичної діяльності Верховинсько-Криворівненського, Косівського, Яремчанського, Вижницько-Путильського та Рахівсько-Ясіньського туристичних кластерів.

Бойківський етнографічний район охоплює переважно низькогірні міжгірсько-верховинські ландшафти та ландшафти Східних Бескидів. В адміністративному розрізі це територія Турківського, Сколівського, частини Дрогобицького, Старосамбірського, Самбірського і Стрийського р-нів Львівської обл., територія Болехівської міськради, Долинський, Рожнятівський, частини Калуського й Надвірнянського р-нів Івано-Франківської обл., Міжгірський та Воловецький р-ни Закарпатської обл. Традиційна культура бойків також виділяється розмаїттям та самобутністю, а різні її елементи можуть збагачувати в процесі модернізації загальнонаціональну українську культуру, бути привабливими об'єктами для туристичної галузі. Однак мистецька і туристична значущість бойківської матеріальної і духовної культури через різні причини ще не отримала належного інформаційного відображення. Тобто повномасштабний інформаційний образ бойківської традиційної культури і мистецтва ще треба створити. Так само ліпшого налагодження потребує маркетинг туристичних послуг, що ґрунтується на бойківських етнографічних ресурсах.

Зростанню всебічних зацікавлень Бойківщиною сьогодні сприяє створення низки таких громадських організацій, як “Світовий конгрес бойків”, Всеукраїнське громадське товариство “Бойківщина XXI ст.”, яке має філії в різних районних і обласних центрах, Науково-культурологічне товариство “Бойківщина”. З ініціативи громадських організацій створено бойківські етнографічні музеї в Самборі, Турці, Долині, Рожнятові, а також експозиції бойківської культури в деяких історично-краєзнавчих музеях (м. Болехова, селища Воловець, с. Кропивник Долинського р-ну, с. Цінева Рожнятівського р-ну), які демонструють яскраві зразки вишивок, різьби по дереву, народного малярства, розпису писанок, ткацтва, прикрашання одягу. Цікаві етнографічні матеріали є і в музеях Міжгірського р-ну Закарпатської обл. (музей хліба та етнографії в с. Новоселиця, музей “Батьківська хата” с. Синевир, Музей ткацтва в с. Вучкове, музей “Сільська хата” в с. Сойми, музей “Старе село” в с. Колочава, Музей лісу і сплаву в с. Синевирська Поляна) [5, с. 67–76].

Привабливим для туристів може бути традиційне бойківське будівництво – як житлове, так і сакральне. Характеризуючи його, відомий український етнограф А. Данилюк стверджував: “Народні майстри будували хати з галереями, водяні млини, церкви, дзвіниці, які ми сьогодні вважаємо шедеврами народного зодчества. Впродовж століть вироблявся неповторний бойківський стиль, в якому відобразилися кмітливість, спостережливість, естетичні смаки та уподобання будівничих. Народні зодчі вдало використовували рельєф місцевості, тонко відчували природу, шукали з нею гармонії. Масивні

форми даху будівель чимось схожі на гори, а розташування їх повторює обриси рельєфу. Завдяки вмілому конструктивному рішенню будівлі виглядають легкими й ніби здіймаються над схилами гір” [2, с. 18]. Особливо високі оцінки отримали традиційні бойківські церкви й дзвіниці, виділяючись конструкційною легкістю й довершеністю. Багато з них є визнаними історичними пам'ятками. Зокрема, кілька таких церков зосереджено у Львівській обл.: у Турківському р-ні (у селах Матків, Нижнє Висоцьке, Комарники), Сколівському (у селах Кальне, Коростів, Опорець, Орявчик, Плав'є, Риків, Росохач, Яльнкувате), Старосамбірському р-нах (с. Бусовисько), дзвіниць – в с. Ясениця-Замкова (Старосамбірського р-ну), с. Коростів (Сколівського р-ну). Бойківський стиль церковного будівництва був поширений і в бойківських селах Закарпатської обл., про що свідчить, наприклад, церква в селі Розтоки Міжгірського р-ну, однак уже в ХХ ст. закарпатські бойківські церкви зазнали впливів інших стилів сакральної архітектури. Типово бойківською є лише церква в с. Кострино Великоберезнянського р-ну, перевезена туди з с. Сянки Турківського р-ну. Водночас визначною пам'яткою дерев'яної сакральної архітектури, яка поєднує вже різні стилі, є церква Святого Духа в с. Колочава Міжгірського р-ну (1795 р.).

У розвиток етнографічного туризму на території Бойківщини найбільший внесок сьогодні робить фестиваль “Всесвітні бойківські фестини”, який відбувається раз у п'ять років у м. Турка та його околицях. На цьому етнофестивалі виступають усі самодіяльні колективи, які демонструють різні грані багатого бойківського фольклору. Останній такий фестиваль відбувся 2012 р., а наступний заплановано на літо 2017 р.

Активізації етнографічного туризму на всій території Бойківщини може сприяти піднесення в інших галузях туристичної індустрії, яке помітне останніми роками, але ще не охопило всіх частин етнографічного району. Важливими центрами спортивно-оздоровчого й пізнавального туризму стали Сколе, Славське, Колочава, Міжгір'я, Східниця. Монастир с. Гошів Долинського р-ну є важливим осередком релігійного паломництва. Водночас помітні й обмежувальні чинники становлення етнографічного туризму, що насаперед стосується поганого стану шляхів сполучення, недостатнього розвитку інженерної та соціально-економічної інфраструктури. Тому, беручи до уваги наявність етнографічних та інших видів ресурсів, розвиток туристичної інфраструктури, сьогодні можна ставити питання про формування на території Бойківщини трьох туристичних кластерів з суттєвою роллю етнографічного туризму – Турківсько-Боринського, Сколівсько-Славського, Міжгірсько-Колочавського.

Більша частина ще одного українського карпатського етнографічного району – Лемківщини – через різні суб'єктивні моменти формування державних кордонів опинилася поза межами України (у Польщі та Словаччині). Унаслідок обміну населенням між Польщею та СРСР в 1944–1945 рр. та проведення акції “Вісла” українські горяни-лемки фактично були депортовані з тієї етнографічної території, яка опинилася за наслідками Другої світової війни в складі Польщі. Депортоване населення було частково розселене в різних областях України та в західних і північних регіонах Польщі. Тому безпосередньо в Українських Карпатах лемківський етнографічний ареал порівняно невеликий. У його основі – насаперед територія Великоберезнянського р-ну Закарпатської обл. Перехідні лемківські етнографічні риси мають і деякі села Перечинського, Мукачівського і Свалявського р-нів Закарпатської обл. З огляду на несприятливі історичні передумови туристично привабливих матеріальних об'єктів лемківської традиційної етнографічної культури в українській карпатській гірській місцевості залишилось

небагато. Зокрема, це лише три типові лемківські церкви (одна – в околицях м. Свалява, друга – перевезена з селища Кольчино в Закарпатський музей народної архітектури і побуту Ужгорода, третя – у с. Руська Кучава Мукачівського р-ну). Водночас можна виділити і низку позитивних чинників розвитку етнографічного туризму в українській частині Лемківщини. Це, зокрема, можливість організації лемківських етнофестивалів з урахуванням досвіду лемків у Польщі та спираючись на широку мережу лемківських громадських організацій. Такі етнофестивали можуть мати важливе атракційне значення з огляду на поширення в сучасній Україні неповторного лемківського фольклору, який останніми роками (особливо лемківські пісні) набув загальноукраїнської популярності. Вибір постійного місцезнаходження такого етнофестивалу і позначить найбільший центр етнографічного туризму в межах української частини Лемківщини.

Отже, саме Українські Карпати сьогодні мають найбільший в Україні потенціал етнографічно-туристичних ресурсів. Однак перспективи їхнього економічного використання залежатимуть від подальшого розвитку маркетингу туристичних послуг та розвитку соціально-економічної інфраструктури в регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вах І.* Територіальні особливості розвитку і поширення народних художніх промислів Галицької Гуцульщини: автореф. дис. канд. геогр. наук. Чернівці, 2010. 20 с.
2. *Данилюк А. Г.* Народна архітектура Бойківщини. Житлове будівництво. Львів: НВФ “Українські технології”, 2004. 168 с.
3. Етнічний туризм [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
4. *Прибега Л.* Дерев’яні храми Українських Карпат. К.: Техніка, 2007. 168 с.
5. *Dnistrianskyu M., Bergkhauer O., Fodor D.* Characteristics and trends of cultural tourism in Transcarpathia // 36. наук. праць Черкас. держ. технол. ун-ту. Сер.: економічні науки. Вип. 37, Ч. 1. 2014. С. 67–76.

REFERENCES

1. Vakh, I. (2010). Terytorialni osoblyvosti rozvytku i poshyrennia narodnykh khudozhnikh promysliv Halytskoi Hutsulshchyny. *Dissertation Abstracts*, 20 p. (in Ukrainian).
2. Danyliuk, A. H. (2004). *Narodna arkhitektura Boikivshchyny. Zhytlove budivnytstvo*. Lviv, 168 p. (in Ukrainian).
3. *Etnichniy turizm*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (in Ukrainian).
4. Prybeha, L. (2007). *Derev'iani khramy Ukrainykh Karpat*. Kyiv, 168 p. (in Ukrainian).
5. Dnistrianskyu, M., Bergkhauer, O., & Fodor, D. (2014). Characteristics and trends of cultural tourism in Transcarpathia. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, 37(1), 67–76 (in Ukrainian).

*Стаття: надійшла до редакції 19.08.2016
доопрацьована 16.09.2016
прийнята до друку 22.10.2016*

ETHNOGRAPHIC TOURISM AS A RESERVE OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINIAN CARPATHIANS

Natalia Dnistryanska

*Lviv Polytechnic National University,
General Chuprynka St., 130, UA – 79057 Lviv, Ukraine*

Ethnographic tourism is considered as a provision of tourist services through engaging the attractive elements of traditional culture and way of life of ethnic groups of a certain nation. Ukrainian Carpathians have a great potential of ethnographic resources that form the material and spiritual components of the traditional culture of Ukrainian people. Concentration of resources of ethnographic tourism is significantly differentiated in Huzul, Boyko and Lemko ethnographic areas. Resources of ethnographic tourism in Hutsul ethnographic region, on the basis of which Verhovyna-Kryvorivnya, Kosiv, Yaremcha, Vyzhnytsya-Putyła and Rakhiv-Yasynya tourist clusters form, are preserved, ordered and information actualized best of all. The largest centre of ethnographic tourism in Boyko ethnographic area is the city of Turka. The basis of ethnographic tourism within Lemko ethnographic region may be holding of ethnic festivals. Prospects of ethnographic tourism in the Ukrainian Carpathians depend on its cooperation with other types of tourism – active sports and wellness tourism, ecotourism, agrotourism.

Key words: ethnographic tourism, tourist resources, Ukrainian Carpathians, ethnographic areas, tourist clusters.